

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה יג: ברכה על חמשת מיני דגן

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יג: ברכה על חמשת מיני דגן

רקע

סוגייתנו עוסקת בברכה על חמשת מיני דגן. כל סוגי המאכלים המעורבים זה בזה, ברכתם נקבעת על פי עיקר וטפל ועל פי רוב ומיעוט. רב ושמואל חידשו, שלחמשת מיני דגן מעמד ייחודי וברכת תבשיל שיש בו חמשת מיני דגן אינה על פי הכללים הרגילים.

מקורות

- א. גמ' לו: ד-לו. "חביץ קדרה... דאפילו איתיה בעיניה לא מברכינן בורא מיני מזונות" לז: "אמר רבא האי ריהטא... מחמשת המינים מברכינן עליו בורא מיני מזונות" לט. "אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן... לדבוקי בעלמא עבדי לה"
- ב. רמב"ם הל' ברכות פ"ג הל' ד-ז
- ג. תוס' לו: ד"ה כל
רא"ש סי' ז, "... ומברכינן עליו בורא פה"א"
מאירי ד"ה כל תבשיל מאלו
- ד. אבודרהם הלכות ברכות, השער הראשון ד"ה וכתב הר"ם, "פירות וקטניות... בורא נפשות"
[דברי חמודות על הרא"ש סי' ז אות יט]
- ה. שו"ע סי' רח סע' ב-ג, ט, ומשנה ברורה [ביאור הלכה ד"ה בקדרה, מברך]

מאירי ד"ה כל תבשיל מאלו

כל תבשיל מאלו הנזכרים שהם בדין בורא מיני מזונות, אם עירב בו דברים אחרים כגון דבש ושמן ותבלין, אף על פי שהכניס בו מהן הרבה, הואיל ויש בו מחמשת המינים ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים, אף על פי שרובו מדברים אחרים הולכים אחר אותו המין. והוא שאמרו סמידא עיקר, רוצה לומר הקמח. וזהו שקראו בכאן חביץ קדרה, שהוא מאכל של קמח בדבש ושמן ותבלין. ודייסא היא של חטים ומתבשלים עד שמתפקעין ומתעבים, הן מחטה שאינה חלוקה הן שהיא חלוקה או כתושה, והיא הקרויה כאן דייסא כעין חביץ קדרה, רוצה לומר שנתעבית ושיש בה דבש ושמן ותבלין. ולשון חביץ הוא מלשון מחביצין את החלב שהוא מתעבה אחר שנתחבץ. אבל אם עיקר התבשיל מדברים אחרים ומכניס בו קמח הרבה למתק את הטעם או לעבות התבשיל כדרך שעושים בתבשיל של גריסין, אין הקמח עיקר ואין הולכין אחריו. והוא שאמרו בפרק זה בתבשילא דליפתא דאפשא לה קמחא ואמרו עליה מברך בורא פרי האדמה. וריהטא דמחוזא הנזכר בסוף סוגיא זו הוא הוא חביץ קדרה, אלא שבמחוזא היו מכניסים בה דבש הרבה והיו סבורים מתוך כך לברך עליה שהכל, ובחקלאה רוצה לומר העשויה בכפרים בורא מיני מזונות, ואינו כן אלא שניהם בורא מיני מזונות כדרך שכתבנו. וכן הדין בקמח של חמשת המינים שנתערב בהם קמח משאר מינים ועשאן פת, מברך המוציא וג' ברכות. וכן כתובה גאוני הראשונים.

אבודרהם הלכות ברכות, השער הראשון ד"ה וכתב הר"ם

פירות וקטניות שטוחנין אותן ועושין מהם קמח ואוכלין אותו על ידי הדחק. אם עשו ממנו פת או בשלוהו בקדרה - אינו בכלל מזון ומברכין עליו שהכל, ואם ערבו באותו קמח אחד מחמשת המינין ועשו ממנו פת - מברך המוציא וג' ברכות. ואם בשלוהו בקדרה - מברך בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש. וכתב ה"ר יונה דדוקא שיש באותו קמח מאחד מחמשת המינין כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, אבל אם אין בו השיעור מה' המינין אינו מברך לבסוף ג' ברכות, אלא בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס, ולבסוף מעין ג'. והוא הדין כשבשלוהו בקדרה, שמברך תחלה בורא מיני מזונות אבל לבסוף מברך בורא נפשות.

הסבר הסוגיה

רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינין מברכים עליו בורא מיני מזונות.
[גמ' לו:]

רב ושמואל סוברים שמברכים על כל תבשיל שיש בו מחמשת מיני דגן "בורא מיני מזונות". הגמ' מיישמת דין זה בשני תבשילים, חביץ קדרה [לו:] וריהטא [לז:], אך אומרת שעל תבשילא דסלקא ותבשילא דלפתא [לט:] מברכים "בורא פרי האדמה" מפני שהקמח ניתן בהם לדבק בלבד¹.

את הדין שמברכים על תבשיל שמיעוטו דגן "בורא מיני מזונות" ניתן להבין באחת משתי דרכים:

¹ רב יהודה ורב כהנא נחלקו מהי ברכת חביץ קדרה, ורבא הסתפק מהי ברכת ריהטא, בהוה אמינא הוא סבר שעל ריהטא דחקלאי, שיש בה מעט קמח מברכים "שהכל", ולמסקנה הוא מכריע שמברכים "בורא מיני מזונות". יש מקום להסתפק אם האמוראים הללו לא הכירו את דברי רב ושמואל או שנחלקו בהבנתם. לפי האפשרות השנייה, נראה להסביר שרב כהנא ורב יהודה סברו שדינם של רב ושמואל נאמר רק כששני הרכיבים של התבשיל חשובים - בתערובת שאין בה מיני דגן הברכה נקבעת על פי הרוב, אך בתבשיל שיש בו חמשת מיני דגן מברכים "בורא מיני מזונות" אף כשהקמח הוא מיעוט התבשיל. רב יוסף מחדש שמברכים על תבשיל שיש בו חמשת מיני דגן "בורא מיני מזונות" אפילו כשהקמח אינו מין חשוב. כמו כן ניתן להסביר בשלוש דרכים את ההוה אמינא ואת המסקנה של רב כהנא [לט:] שמברכים על תבשילא דסלקא "בורא פרי האדמה" מפני שיש בו מעט קמח, ומברכים על תבשילא דלפתא "בורא מיני מזונות" כיוון שיש בו כמות גדולה יותר של קמח: א. רב כהנא ידע שאין מברכים "בורא מיני מזונות" כשהקמח ניתן לדבק. בהוה אמינא הוא חשב שהכמות הגדולה של קמח הניתנת בתבשילא דלפתא מוכיחה שהקמח לא ניתן לדבק בלבד. ב. רב כהנא סבר בהוה אמינא שאם יש כמות גדולה של קמח והוא רוב התבשיל מברכים עליו אף כשהוא ניתן לדבק, אך למסקנה אין מברכים על קמח הניתן לדבק אף כשהוא רוב התבשיל. ג. אבני נזר [או"ח ח"א סי' לח]: בהוה אמינא רב כהנא סבר שאין חילוק בין קמח הניתן לטעם לבין קמח הניתן לדבק, ובשני המקרים מברכים על הקמח רק אם הוא רוב התבשיל, ודינם של רב ושמואל שמברכים על דגן אף כשהוא המיעוט נאמר לגבי קמח הניתן לסעוד את הלב. למסקנה יש שלושה דינים: א. כשהקמח ניתן לסעוד את הלב - מברכים "בורא מיני מזונות" אף כשהוא המיעוט. ב. כשהקמח ניתן לטעם - מברכים "בורא מיני מזונות" רק כשהוא הרוב. ג. כשהקמח ניתן לדבק - אין מברכים "בורא מיני מזונות" אף כשהוא הרוב. בפסק הרמב"ם [פ"ג הל' ד-ו] מפורש שלא הבין כך בסוגיה, והאבני נזר מסביר כך רק בשיטת התוס'. הב"ח [סי' רח סע' ב ד"ה ומ"ש ואפילו] סובר שאין מברכים על קמח הניתן לדבק אף כשהוא הרוב, והט"ז [שם סק"ד] מפקפק בדין זה וכותב שאין לאכול תבשיל זה אלא בתוך הסעודה.

א. מברכים "בורא מיני מזונות" על פי הכלל הידוע של "עיקר וטפל". כפי שבכל תערוכת של מאכלים שונים מברכים על העיקר ופוטרים את הטפל, כך בתערוכת עם חמשת מיני דגן מברכים על הדגן שהוא עיקר, ופוטרים את שאר התערוכת שהוא טפל. החידוש של הדין בחמשת מיני דגן, הוא הגדרת עיקר וטפל. בשאר המינים העיקר מוגדר או על ידי רוב או על ידי ההתייחסות של האדם האוכל, ואילו חשיבות חמשת מיני דגן מגדירה אותם כעיקר התבשיל אף כשהם מיעוט בו, ואף כשעיקר דעתו של האוכל אינו עליהם [כך משמע מהרא"ה (לו: ד"ה גופא)].

ב. מברכים "בורא מיני מזונות" מפני שתבשיל שיש בו חמשת מיני דגן מוגדר כ"מזון", והברכה על דבר המוגדר כ"מזון" היא "בורא מיני מזונות".

לפי הדרך הראשונה מברכים "בורא מיני מזונות" על הדגן, ושאר המינים טפלים לדגן ולכן הם נפטרים בברכתו. לפי הדרך השנייה התבשיל כולו מהווה יחידה אחת שהברכה הראויה לה היא "בורא מיני מזונות". בין שתי דרכים אלו יכולות להיות נפקותות בשלושה עניינים: א. הגדרת תערוכת של חמשת מיני דגן שמברכים עליה "בורא מיני מזונות". ב. ברכה אחרונה על תערוכת של חמשת מיני דגן. ג. פת שמיעוטה חמשת מיני דגן.

הראשונים קובעים מהי תערוכת של חמשת מיני דגן שמברכים עליה "בורא מיני מזונות" בניסוחים שונים: תוס' [ד"ה כל] אומרים שמברכים "בורא מיני מזונות" כשמיני הדגן ניתנו לסעוד את הלב [=להשביע]. הרמב"ם [הל' ברכות פ"ג ה"ו] פוסק שמברכים "בורא מיני מזונות" כשמיני הדגן ניתנו לטעם. למאירי [ד"ה כל תבשיל מאלון] ניסוח שלישי: "הואיל ויש בו מחמשת המינים ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים" - כלומר, מברכים "בורא מיני מזונות" רק כשהדגן מכתיב את שם התבשיל.

אין הכרח לומר שיש מחלוקת בין שיטת התוס' לבין שיטת הרמב"ם, ונראה ששניהם מסכימים שמברכים "בורא מיני מזונות" גם כשהדגן מיועד לסעוד את הלב וגם כשמיועד להטעים את התבשיל². אך ברור שישנה מחלוקת בין שיטת הרמב"ם לשיטת המאירי. הרמב"ם סובר שמברכים על כל דגן הניתן לטעם, ואילו המאירי כותב בפירושו "אם עיקר התבשיל מדברים אחרים ומכניס בו קמח הרבה למתק את הטעם... אין הקמח עיקר ואין הולכין אחריו"³.

נבחן מחלוקת זו במספר מקרים מעשיים. על קציצות בשר מברכים לכולי עלמא "שהכל". הקמח ניתן או כדי לדבק או כדי לחסוך בכמות הבשר, ובין כך ובין כך אין לברך עליו. הקמח הניתן בציפוי שניצל מיועד להעשיר את טעמו, ולכן דינו לכאורה תלוי

² לפי האבני נזר המובא בהערה 1 יש מחלוקת בין התוס' לבין הרמב"ם.

³ כשיטת הרמב"ם כפי שביארנוה מפורש ברשב"א [ד"ה דובשא עיקר] המבאר לגבי חביץ קדרה: "עיקרו מחמת דובשו וסלתו להטעימו ולהכשירו, ומכל מקום כיון דסולתו מעורב בו להכשירו מברכין על הסולת". הרא"ש [ס"ז] מפרש: "כל שעיקרו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר", אך אין ראיה שהוא חולק על הרמב"ם והרשב"א, מפני שניתן להבין שהוא בא למעט קמח המיועד לדבק בלבד שהוא טפל לשאר המינים. כך מוכח מהטור [סי' רח] הכותב שמברכים על תבשיל שיש בו מחמשת מיני דגן "בורא מיני מזונות" אלא אם הדגן ניתן רק להקפותו ולדבקו.

במחלוקת הראשונים. לשיטת המאירי כיוון שהציפוי מיועד רק להעשיר את טעם השניצל אין מברכים עליו, אך לשיטת הרמב"ם יש לברך על שניצל מצופה בקמח וביצה "בורא מיני מזונות". ניתן להבין שמסקנה זו בשיטת הרמב"ם אינה מוחלטת, אלא תלויה בשתי הדרכים להבנת הדין שיש לברך "בורא מיני מזונות" על דבר שיש בו מחמשת מיני דגן. לפי ההבנה הראשונה, שקמח מוגדר כעיקר, ומברכים עליו על פי גדרי עיקר וטפל, נראה שמסקנה זו נכונה. ציפוי השניצל מיועד לטעם ולכן אינו בטל, ויש לברך עליו. לפי ההבנה השנייה, שקמח מגדיר את התבשיל כמאכל "מזין", דין זה קיים רק כשנוצרת תערובת הומוגנית, אך בשניצל שגופו בשר עוף וציפוי בלבד עשוי מקמח, לא ניתן להגדירו כתבשיל ממיני מזונות אלא כבשר שברכתו "שהכל" [אף לפי הדרך הראשונה ניתן לומר שמברכים על שניצל "שהכל" מפני שהוא מורכב משני חלקים שונים, פנים וציפוי, והציפוי הוא כתבלין שבטל לעיקר]⁴.

נחלקו הראשונים מהי הברכה האחרונה על תערובת עם מיני דגן. האבודרהם [הל' ברכות השער הראשון ד"ה וכתב הר"ם] מביא את שיטת רבינו יונה, שיש שלושה מצבים שונים לגבי ברכה אחרונה בעירוב קמח דגן עם קמח קטניות: א. כשאוכל כזית דגן בכדי אכילת פרס של התערובת האפויה - מברך ברכת המזון. ב. תערובת אפויה שאין באכילתה כזית דגן בכדי אכילת פרס - מברך עליה ברכה מעין שלוש. ג. תערובת מבושלת שאין באכילתה כזית דגן בכדי אכילת פרס - מברך עליה "בורא נפשות". הרא"ש [סי' ז] פוסק: "כל שעיקרו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברכין עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש". משמע שהוא חולק על שיטת רבינו יונה, ולדעתו דין ברכה אחרונה זהה לדין ברכה ראשונה, וכל תבשיל שלפניו מברכים "בורא מיני מזונות", לאחריו מברכים ברכה מעין שלוש⁵.

נחלקו האחרונים בהסבר דברי האבודרהם. הגר"א [סי' רח סע' ט אות לב] מפרש שמברך ברכת המזון רק כשאוכל פרס מהתערובת, כך שאוכל כזית מהדגן עצמו, והמאמר מרדכי [סי' רח סקט"ו. מובא בשער הציון אות מה] מפרש שמברך ברכת המזון אפילו כשאוכל רק כזית מהתערובת. הגר"א סובר שצריך שיאכל בפועל כזית דגן בתוך התערובת בכדי אכילת פרס [משך הזמן המצריך אוכלים לחיוב ברכת המזון], והמאמר מרדכי סובר שהצורך שיהיה בתערובת "כזית דגן בכדי אכילת פרס" הוא כדי להגדיר את כל המאפה כלחם.

לדעת הגר"א מברכים "המוציא" וברכת המזון על הדגן ולא על שאר המינים המעורבים עמו. לברכה ראשונה אין שיעור, וכיוון שהדגן עיקר ושאר המינים טפלים לו, מברכים "המוציא" בכל פת שהדגן ניתן בה לטעם. לברכה אחרונה יש שיעור, ולכן מברכים ברכת המזון רק כשאוכל כזית דגן בכדי אכילת פרס. לדעת המאמר מרדכי כמות של כזית דגן בפת שגודלה כפרס, מגדירה את כל הפת כלחם, ולכן מברכים ברכת המזון על כל כזית מפת זו⁶.

⁴ ראה "וזאת הברכה" עמ' 248/ג.

⁵ הבית יוסף [סי' רח סע' ט ד"ה וכתב בארחת חיים] מצטט את דברי האבודרהם ואינו מציין שהרא"ש חולק עליו, משמע שלדעתו לא ניתן לדייק מסתימת לשונו של הרא"ש שהוא חולק על האבודרהם.

⁶ האבודרהם סובר שאם אין כזית דגן בכדי אכילת פרס מברכים על הפת ברכה מעין שלוש. לפי הבנת המאמר מרדכי שהדגן מגדיר את כל הפת כלחם, ניתן להבין שפחות מכזית אינו מגדיר את הפת כלחם אך

גם לדעת הרא"ש שכנראה חולק על הבנת האבודרהם חמשת מיני דגן מגדירים את כל התבשיל כתבשיל של דגן, אלא שלדעתו הגדרה זו היא אף כשאין כזית דגן בכדי אכילת פרס.

רב ושמואל אומרים שכל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות, אך הם אינם אומרים מהי הברכה על פת המעורבת מקמח ומחמשת מיני דגן. בדברי האבודרהם [שהובאו לעיל] והמאירי [ד"ה כל תבשיל] מפורש שדין פת זהה לדין תבשיל, וכל פת שיש בה מחמשת מיני דגן מברכים עליה "המוציא". לפי ההבנה שמברכים "בורא מיני מזונות" על תערובת שיש בה מחמשת מיני דגן מפני שאר המינים טפלים לדגן, הבנת האבודרהם והמאירי הכרחית - כשם שדגן הוא עיקר מעשה הקדרה ומברכים "בורא מיני מזונות", כך דגן הוא עיקר הפת ומברכים "המוציא". אמנם לפי הדרך השנייה, שמברכים על תערובת שיש בה מחמשת מיני דגן "בורא מיני מזונות" מפני שברכה זו היא ברכת תבשיל של דגן, אין הכרח להקיש מדין זה לפת, ונראה שדין הפת ככל תערובת של שני מינים חשובים, שמברכים על המין שהוא הרוב.⁷

סיכום

הגמ' פוסקת שכללי עיקר וטפל הרגילים אינם תקפים במאכל שיש בו חמשת מיני דגן, ו"כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות". הרמב"ם מיישם דין זה בכל מקרה שהדגן ניתן בתבשיל לטעם, והוא מוציא מהכלל רק כשהדגן ניתן לדבק, לצבע או לריח. המאירי מצמצם דין זה רק למקרה שעיקר התבשיל קרוי על שם הדגן ומעוניינים בטעם הדגן עצמו.

ניתן להבין דין זה בשתי דרכים: א. חכמים הגדירו חמשת מיני דגן כ"עיקר", ושאר המינים בטלים להם. ב. ברכת "בורא מיני מזונות" נתקנה על כל תבשיל של חמשת מיני דגן. לפי ההבנה הראשונה דין זה תקף בברכה ראשונה בלבד ותקף גם לגבי פת, לפי ההבנה השנייה דין זה תקף גם בברכה אחרונה וכנראה אינו תקף בפת.

⁷ הוא מגדירה כ"מיני מזונות", ולכן מברכים ברכה מעין שלוש, וכשיש פחות מכזית דגן במעשה קדרה, הדגן אינו מגדירה כ"מיני מזונות" ומברכים "בורא נפשות". ברם לפי הבנת הגר"א שמברכים על הדגן בלבד, לא מובן מדוע על פת שאין בה כזית דגן בכדי אכילת פרס צריך לברך ברכה מעין שלוש, והרי לא אכל שיעור של כזית דגן. הגר"א [שם אות לד] הקשה קושיה זו ומכוחה שינה את הגרסה בדברי אבודרהם ובדברי השו"ע, ולדעתו בכל מקרה שאין כזית דגן בכדי אכילת פרס מברכים "בורא נפשות".

המשנה בחלה [פ"ג מ"ז] אומרת כי "העושה עיסה מן החטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח". הרמב"ם [הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ה, והל' ביכורים פ"ו ה"א] סובר שדין זה אמור בחיטים ואורז בלבד, מפני שהחיטים גוררים את האורז ומגדירים את התערובת האפויה כפת, והדין אמור בכל שיעור שטעם הדגן מורגש בו. הראב"ד [שם] סובר שהדין אמור בכל עירוב של קמח דגן עם קמחים אחרים, אך בתנאי שלגבי חלה יש שיעור חיוב חלה מהדגן, ולגבי מצה אוכל כזית דגן בכדי אכילת פרס. משיטת הראב"ד עולה שמברכים על פת שיש בה כזית דגן בכדי אכילת פרס "המוציא", אך בשיטת הרמב"ם ניתן לומר שבכל פת שרובה קמח קטניות [חמץ מקמח חיטים עם קמח אורז] אין מברכים המוציא, אין חיוב חלה ואין יוצאים ידי חובה בפסח, אף כשיש כזית דגן בכדי אכילת פרס.

הלכה

השו"ע [סי' רח סע' ג] פוסק שמברכים על תבשיל שיש בו קמח הניתן לסעוד את הלב "בורא מיני מזונות" ואם הקמח ניתן לדבק אין מברכים עליו "בורא מיני מזונות" אלא את ברכת שאר המינים שבתבשיל. המשנה ברורה [סקמ"ט] מוסיף שמברכים "בורא מיני מזונות" רק כשניכר קצת טעם הדגן. לפי זה, בפשיטות וכדו' שמערבים בהן קמח, צריך לברר בכל פשיטה ופשיטה אם הקמח מיועד לדבק או לטעם ולסעוד את הלב. נוהגים לברך על שניצל "שהכל", ולפי המובא לעיל מנהג זה אינו פשוט אך יש לו בסיס.

לגבי ברכה אחרונה יש לכאורה סתירה בפסק השו"ע [סי' רח]. בסעיף ב' המחבר פוסק כרא"ש שמברכים על תבשיל שמיעוטו דגן ורובו מינים אחרים בורא מיני מזונות וברכה מעין שלוש. בסעיף ט' הוא פוסק כאבודרהם, שאין מברכים ברכה מעין שלוש על תבשיל העשוי מתערובת של קמח דגן וקמח קטניות אם לא אוכל כזית דגן בכדי אכילת פרס.

נחלקו האחרונים בהסבר השו"ע. המגן אברהם [סקט"ו] ורבי עקיבא איגר [סע' ב] מחלקים בין תערובת של סוגי קמח לבין תערובת של קמח דגן עם חומרים אחרים. בסעיף ט' מדובר בתערובת של קמחים, ובהם מברך ברכה אחת מעין שלוש רק כשאוכל כזית קמח דגן בזמן של כדי אכילת פרס. בסעיף ב' מדובר בתערובת של קמח עם דברים אחרים, ובתערובת כזו חייב לברך ברכה אחת מעין שלוש, אף כשלא אכל כזית דגן בכדי אכילת פרס⁸.

הדברי חמודות [פ"ו סי' אות יט] סובר שהאבודרהם אינו מחלק כך, ולפי דעתו יש לומר שהשו"ע פסק שמברכים ברכה אחת מעין שלוש רק כשאוכלים כזית דגן בכדי אכילת פרס, וסמך בסעיף ב' על מה שכתב בסעיף ט'.

המשנה ברורה [סקמ"ח] פוסק כדברי חמודות, שעל כל תערובת עם דגן, מברכים ברכה מעין שלוש רק אם אוכלים כזית דגן בכדי אכילת פרס, ולפיכך יש להקפיד באכילת עוגות וכדומה לוודא שאוכל כזית דגן בתוך כדי אכילת פרס, ולא מספיק לאכול כזית מכל העוגה בכדי אכילת פרס. המשנה ברורה מביא שמנהג העולם לברך ברכה מעין שלוש אף כשאין בדגן לבדו כזית בכדי אכילת פרס, ומסיים: "ולכתחילה טוב ליהדר לשער שיהיה בקמח שיעור כזית"⁹.

⁸ בתערובת של קמח דגן עם מינים אחרים הקמח מגדיר את כל התבשיל כמיני מזונות, ולכן כולו מצטרף לשיעור לברכה מעין שלוש. בתערובת של קמח דגן עם קמח קטניות, הדגן אינו מגדיר את התבשיל כמיני מזונות, ולכן אין שאר התבשיל מצטרף לברכה.

⁹ האגרות משה [או"ח ח"א סי' עא] מחמיר מאוד לברך רק על כזית דגן, ובניגוד למנהג העולם. ניתן ליישב את מנהג העולם בשתי דרכים: א. המנהג הוא כדעת המגן אברהם וכמו שעולה מלשון השו"ע בסעיף ב'. ב. המנהג הוא כדעת השו"ע בסעיף ט' שעל פת שאין בה כזית דגן בכדי אכילת פרס מברכים ברכה מעין שלוש, וכיוון שעוגות מוגדרות כפת [כפי שנלמד בסוגיה יח עמ' 69], מברכים עליהן ברכה מעין שלוש.